

אילן כפה

עם אלוהים, לצידם

הקשרים בין ישראל, שתדלניה בארצות הברית והממשל האמריקאי

בשנה שעברה, לקראת הכנס של איפא"ק, הלובי הפרו-ישראלי, בושינגטון, כנס הנערך מדי שנה במרכז הקונגרסים בכירה האמריקאית, הוכנו 26,000 ארוחות כשרות, ו־32,640 מתאבנים. חמשת אלפי אורחיו של הכינוס אכלו גם 5 טונות דגי סלמון, 2.5 טונות בשר הודו, טונה עופות, טונה חמוס. הקולינריות המרשימה הזאת מוכרת רק מאירוע דומה אחד – כינוס משותף של שני בתי הקונגרס. גם רשימת האורחים מזכירה את הישיבה המשותפת ההיא. אבל העיקר אינו מצוי ברשימת הזלילה. היא לא מסתכמת בסנטרים זבים ולא באצבעות משומנות, אלא במיליארדי דולרים, והיא אמורה לסמן את הקושי הגדול הנמצא בדיון בכל זירה אינטלקטואלית רצינית: מהו טיב הקשרים בין ישראל, שתדלניה הציונים בארצות הברית והממשל האמריקאי. מאז 1949 העבירה ארצות הברית לישראל למעלה ממאה מיליארד דולר במענקים ועשרה מיליארד דולר במלווים מיוחדים. מדי שנה מעבירים לישראל גופים אמריקאים אחרים – לא ממשלתיים – מיליארד דולר. זהו סכום הגדול מכל הכסף שארצות הברית העבירה לצפון אפריקה, לדרום אמריקה ולאיים הקריביים גם יחד. בישראל חיים שבעה מיליון בני אדם. באזורים האחרים שהוזכרו חיים למעלה ממיליארד בני אדם. מזה עשרים שנה, 5.5 מיליארד דולר ניתנים (מדי שנה) לישראל למען רכש צבאי. אין תקדים ליחסים דו-צדדיים כאלה ואין צורך להכביר מלים על המשמעות של מדיניות כזו שבביל הפלסטינים ובשביל סיכויי השלום בארצנו.

ג'ון מירשיימֶר (Mearsheimer) מבית הספר לממשל באוניברסיטת הארוורד וסטיבן וולט (Walt) מאוניברסיטת שיקגו פירסמו לאחרונה מאמר מעורר מחשבה¹ על כוחו של הלובי הפרו-ישראלי בושינגטון בעיצובה של מדיניות ארצות הברית כלפי המזרח התיכון בכלל וכלפי ישראל בפרט. על פי הטענה הבסיסית של כותבי המאמר ושל

John Mearsheimer and Stephen Walt, "The Israel Lobby", *London Review of Books*, 1
Volume 28/6, 23 March, 2006

תומכיהם, מכוון הלובי הישראלי את המדיניות האמריקאית בניגוד לאינטרס הלאומי של ארצות הברית.

מאז שנות השישים של המאה הקודמת לא נשמעה ביקורת כה נוקבת מליבו של הממסד האקדמי האמריקאי על הציונות ועל השפעתה בארצות הברית. מקומו של הלובי מרכזי בלי כל ספק. לרגעים נדמה כאילו "סיפור ההצלחה" הזה בונה איזה "קשר יהודי" השולט בוושנינגטון. ואכן, אף שהיהודים מונים רק שני אחוזים מכלל אוכלוסיית ארצות הברית, מחצית המיליארדרים בארצות הברית הם יהודים; בהנהלותיהם של שלושת ערוצי הטלוויזיה המובילים הנוכחות היהודית היא יותר ממרכזית, וכזו גם נוכחותם בהנהלת ארבעת האולפנים הגדולים ביותר בהוליווד; יהודי מנהל את רשת העיתונות הגדולה ביותר בארצות הברית, Gannet (אשר בבעלותה בין היתר USA Today); גם באקדמיה, שם התקבלו יהודים במשורה ועל פי מכסות קבועות עד שנת 1960, מאיישים היהודים משרות מרכזיות. היהודים אינם חיים "מחוץ לחברה". אסור לזלזל בקשר הזה, ולא במקורותיו השונים, אבל כדי לסקור את המדיניות האמריקאית באזור, ובעיקר ביחס לבעיית פלסטין, ראוי לשוב כמה שנים לאחור.

פניות פרסה

ב־29 בנובמבר 1947 החליטה עצרת האו"ם על חלוקת הארץ למדינה יהודית ולמדינה פלסטינית. גם ארצות הברית תמכה בהחלטה. אולם חודשים ספורים לאחר מכן, ב־24 בפברואר 1948, באותו האנגר שבו התקבלה החלטת החלוקה, ושבוע לאחר שכוחות ההגנה החלו ב"מבצע הל"ה" – מבצע הטיהור האתני הראשון אשר חיסל כחמישה כפרים באזור קיסריה והכרמל וכלל גם פעולה רצחנית בסעסע, שהסתיימה בטבח של עשרות בני אדם – נשא וורן אוסטין, שגריר ארצות הברית באו"ם, נאום שונה לגמרי. הוא הכריז כי לדעת ממשלתו יש לבטל את החלטת החלוקה משום שזו הביאה להרס ולחורבן. הוא אף הציע להקים משטר נאמנות בינלאומי בארץ עד אשר יימצא פתרון טוב יותר. היה זה צעד שסיים תהליך של חשיבה מחדש במחלקת המדינה האמריקאית נוכח המציאות המידרדרת. אנשי מחלקת המדינה ומומחים לא מעטים אחרים ראו כיצד, בצלה של החלטת החלוקה, מתחיל "היישוב המאורגן" לטהר את הארץ מתושביה הערבים. הנשיא טרומן ידע מה מצפה לו בעקבות פניית הפרסה הזאת. ואכן, פעולת התגמול הציונית למהלך לא איחרה לבוא. מנהיג יהודי ארצות הברית, אבא הלל סילבר, הגיע, ואחריו נחפו לבית הלבן חיים ויצמן, אף שהנשיא ביקש מיועציו כי "איש לא ייכנס יותר לנשיא ארצות הברית ויצרח עליו", או "שמרו אותי מפני המשוגעים הללו" – הלחץ – בשנת בחירות לנשיאות – עבר היטב; ארצות הברית חזרה בה, והטיהור האתני נמשך.

ובכל זאת, מחלקת המדינה המשיכה להתייחס אל הטיהור האתני כאל בעיית הבעיות של הסכסוך. כתוצאה מכך היתה זכות השיבה לעמוד התווך של הצעת השלום החדשה מטעם האו"ם במשך 1949. ושוב לרגע, כמו בפברואר 1948, נהו אחריה הבית הלבן ויתר הגופים בארצות הברית אשר עסקו בעיצוב המדיניות האמריקאית. במאי 1949 דרשה ארצות הברית מישראל להתיר שיבה של מאות אלפי פליטים – בין אם גורשו ובין אם ברחו – עוד בטרם ייחתם הסכם שלום כולל. ב־29 במאי 1949 העביר לדוד בן־גוריון שגריר ארצות הברית בישראל, ג'יימס מקדונלד, איגרת חריפה מן הנשיא טרומן ובה איום בסנקציות חמורות אם לא תגמיש ישראל את עמדתה. כדי להדגיש את רצינות איומה השעתה ארצות הברית מלווה שהובטח לישראל. ביוני אותה השנה הצליחה ישראל לעורר את הרושם כאילו תיענה ללחץ וביקשה שהות כדי לדון בשורה של עניינים טכניים. בינתיים התערערו יחסיה של ארצות הברית עם ברית המועצות והמלחמה הקרה בערה. עד סוף כהונתו של טרומן לא חזר הלחץ על ישראל, אם כי העמדה האמריקאית לא השתנתה: על ישראל לאפשר את שיבתם של הפליטים. הנשיא אייזנהאור, למשל, תבע ב־1953 כי 300 אלף פליטים יוכלו להתיישב משני צדי הירדן ולאורכו. מדינות ערב דרשו זכות שיבה ללא תנאי, ומסיבה זו התנגדו לתוכנית. ישראל התנגדה לתוכנית לא רק משום שכללה מרכיב של שיבה, אלא בעיקר משום שכללה את ניצול מי הירדן למען הפליטים, אותם מים אשר ישראל ביקשה להטות למען המוביל הארצי. וכך, בספטמבר 1953, הורה הנשיא האמריקאי על ביטול כל סיוע לישראל עד שזו תפסיק את הטיית מי הנהר. ישראל נאלצה להמתין לממשל אוהד יותר כדי להמשיך במפעל.

אשכולות של עובדות

כתיבת היסטוריה היא סוג של הבנייה אשר מטרתה, כך טוען היידן ווייט, לארגן את הסיפור על מנת להאיר את העבד כמות שהיה – אם אנו מאמינים באפשרות שכזו – או על מנת לשכנע בצדקתה של עמדתנו המוסרית העכשווית – במידה שאנו מפקפקים באפשרות כזאת. אולם כל מי שצלל אל תוך הקשקשת הפוליטית והדיפלומטית של האליטה, אשר עיצבה את החיים האנושיים במאה האחרונה – ואפילו רק לתוך מסמכי הפוליטיקאים והדיפלומטים – יודע כי כל מיפוי אשר יחולץ מאוקיינוס זה אינו אלא פרי דמיונם של החוקר או החוקרת, ולו רק בשל הצורך הטכני להתבסס רק על מספר מוגבל של תעודות מתוך המאגר האינסופי.

דרך ביניים היא לתאר אשכולות של עובדות ושל עדויות מן העבר: כל אחד מהם מייצג תוכנה לגבי התופעה הנחקרת. כל ניסיון להתמקד רק באשכול אחד הוא בעייתי,

כפי שנוכחו לדעת גם מירשיימר ווולט. עבודתם חשובה מאין כמוה כדי להבהיר עד כמה חזק הלובי הציוני. אולם הלובי הזה איננו הגורם היחיד המעצב את מדיניות ארצות הברית במזרח התיכון ואפילו לא את מדיניותה כלפי ישראל. אבקש להרחיב את היריעה ולהציג חמישה אשכולות של הסברים ושל הקשרים.

א. הנוצרים הציונים – מורשת קודמן וסמית

בפינת הר ציון בירושלים, אל מול הסינמטק, שוכן בית הספר של הבישוף האנגליקני סמואל גובאט (Gobat). כאן הוא בנה בית ספר לבנים לאלטיה הפלסטינית בשלהי המאה התשע-עשרה. כיום זהו קולג' אמריקאי, ובין הבניינים תקעו פרנסיס כרוזת תמיכה בארץ ישראל השלמה ובירושלים הציונית. גובאט הגיע לארץ (1853) משום שהאמין כי שיבת היהודים תביא לשובו של ישו ולהגשמת חזון אחרית הימים. שלא כממשיכי דרכו, הוא התאהב בילידים וסייע להם להתקשר למערכת חינוך עולמית, שהשתתפה בהולדת הלאומיות הפלסטינית המודרנית.²

הפעילות הבריטית הזו התחברה לנמרצות תיאולוגית מזן אחר בצדו השני של האוקיינוס. בניוטון, מסוצ'טס – היום חלק מבוסטון רבתי – בתוך חורשת עצים, שוכן הסמינר התיאולוגי של אנדובר. ב־1810, בתחילת דרכו, נוסדה בו אחוות אחים פרסביטריאנית שמטרתה היתה "להביא את בשורת האל ומשיחו אל המזרח התיכון כולו ולארץ הקודש בפרט." מאתיים וחמישים נערים נלהבים גויסו למטרה, וכעשור לאחר מכן כבר תרו את הארץ וניסו לעשות נפשות לאלוהי הפרוטסטנטים במקום שבו כבר הקימו הישועים בתי ספר ואילו האורתודוקסים בנו גשרים אל קבוצות מיעוט בעלות זיקה לבלקן ולכנסייה המזרחית. בוגרי האחוה הקימו מוסדות שהפכו אחר כך לאוניברסיטאות האמריקאיות בקהיר ובבירות – קרש הקפיצה החינוכי של רוב מנהיגי התנועה הלאומית הערבית. הבשורה שהביאו הפרוטסטנטים מניו אינגלנד לא היתה רק זו של ישו, אלא גם של המדינה הצעירה ביותר בעולם, אשר זה עתה השתחררה מעול הקולוניאליזם הבריטי. ההיסטוריון ג'ורג' אנטוניוס, מחברו של הספר הידוע "היקיצה הערבית" ומראשי מחלקת החינוך המנדטורית, טוען כי מיסיונרים אלה היו סוכני המודרניזציה והלאומיות החשובים ביותר בתקופה המעצבת של העולם הערבי המודרני. יש החולקים על הערכה זו.

מכל מקום, השניות הזו במבט התיאולוגי האמריקאי, בין ראייה מילינארית לבין

2 גובאט היה במידה רבה הניכר של האירי ג'ון נלסון רבני והסקוטי אדוארד ארווינג, מולידיה של הדוגמה הפרה-מילינארית מראשית המאה התשע-עשרה, חזון אחרית ימים שכלל את שיבת היהודים והמרת דתם כחלק מעשי של האמונה בדרך להגשמת הנבואות האפוקליפטיות.

הזדהות עם העמים הערביים המתעוררים, נמשכה עד מלחמת העולם הראשונה. בסוף המאה התשע־עשרה ניסה עדיין הקונסול האמריקאי בירושלים, סְלֶה מְרִיל (Merril), להילחם ברומנטיקה של "שיבת היהודים", אבל היה זה מאבק אבוד. "עליך לפעול למען השבת ארץ הקודש ליהודים; זוהי זכותם הדתית והלאומית", תבע המטיף ויליאם בלקסטון מן הנשיא האמריקאי בנג'מין הריסון בכנס דתי בשנת 1891. בתגובה כתב הקונסול מריל לנשיא: "על היהודים ללמוד כי מקומם בעולם לא ייקבע על פי הבטחתו של אברהם לפני אלפי שנה אלא על פי התנהגותם העכשווית. יש סכנה גדולה ביצירת זיקה בין היהודי המודרני לדמויות הרומנטיות של התנ"ך." כמו ירידיו, נכבדיה המוסלמים של ירושלים, התקשה מריל לראות בציונות תופעה דתית; היא היתה ונותרה בעיניו מפעל קולוניאלי שנועד לכישלון בגלל ההווה היהודית האירופית.

המיסיונרים האמריקאים שהטיפו לשחרור מהקולוניאליזם האירופי קיוו כי הנצרות שלהם תדריך את האומות החדשות ולא המסורת המוסלמית, כפי שקרה בפועל. קולם של מריל ודומיו בתוך האוונגליזם האמריקאי הלך ונחלש, ואילו האהדה למעשה הציוני התגברה ככל שהחריפו היחסים בין המיסיונרים למסדרים האסלאמיים במזרח. במידה רבה הפכו בני הדור השני והשלישי של המיסיונרים למזרחנים הראשונים במלוא מובנו השלילי של המונח. ובכל זאת, דר־משמעות זו המשיכה לאפיין את הפעילות הזאת: ארבעים שנה לפני פרסום ספרו של ארוארד סעיד "אוריינטליזם", הזהיר ארוארד אָרְל (Earl), חוקר מאוניברסיטת קולומביה, מפני השפעתה השלילית של המזרחנות המיסיונרית. ארל כתב בשנת 1929 ב"פוריין אפירס" כי "מזה כמאה שנה דעת הקהל בארצות הברית הוטעתה והולעטה בדעות קדומות של מיסיונרים אלה. הם אחראים לכך שההיסטוריה של המזרח התיכון התפרשה רק במונחים של התקדמות הנצרות באזור. הם אחראים לכך שבפני דעת הקהל הוצגה תמונה מעוותת ולעתים גרוטסקית של המוסלמים ושל האסלאם."

המיסיונרים האלה הציגו תמונה מעוותת אף יותר של המציאות בפלסטיין. תיאוריהם המגמתיים והשליליים ייצגו את גודל אכזבתם מן המפגשים הראשונים עם ארץ הקודש. כמו מארק טוויין לפניהם, הם התקשו לעכל את הפער בין מציאות לחזון שאותו טוו מתוך כתבי הקודש. כמו הציונים אחריהם, וכמו הבריטים והגרמנים שהגיעו יחד איתם, הם לא ראו את הילידים כעם או כבעלי דבר או זכות בארץ, אלא כמיצג אקזוטי, במקרה הטוב, וכמטרד אקולוגי במקרה הרע. התנועה הציונית, שפיתחה מבט דומה, זכתה באהדתם, אם כי חלפו שנים רבות עד שהקשר הזה התבסס כרי ברית בין הפונדמנטליזם הנוצרי למדינת ישראל, ברית שזכתה להשפעה רבה על קובעי המדיניות האמריקאית באזור. בעיני הנוצרים המשיחיים של ארצות הברית, הקמתה של המדינה היהודית היתה ההוכחה הניצחת כי החל מימוש התוכנית האלוהית: שיבת

היהודים, כשלב ראשון, אחריו תבוא התנצרות היהודים בינינו, ובשלב השלישי יגיע ישו בשנית.

סירוס סקופילד (Cyrus Scofield, 1843-1921), מטיף פונדמנטליסטי מדאלאס, טקסס, פירסם (1909) גרסה מבוארת ופונדמנטליסטית של התנ"ך שראתה אור בהוצאת אוניברסיטת אוקספורד, והיתה למעשה לטקסט הברור הראשון על הקשר בין שיבת היהודים, נפילת האסלאם ועליית קרנה של ארצות הברית בעולם. מאה שנה לאחר פרסום התנ"ך של סקופילד הפכו הצעותיו ההזויות למדיניות של ממש. טקסס, מדינת "התנ"ך והנפט", הפכה למעיין מתגבר של הזויים פונדמנטליסטים אשר שיגיונותיהם המופרעים ביותר הופכים בעצם הימים האלה למדיניות בניצוחו של טקסני אחר, ג'ורג' בוש. המטיפים מן הדרום דחקו את עמיתיהם מן המזרח. למשל, בחזונו של המטיף הידוע האל לינדסי (Lindsey), אחרי שיישטף דם הנופלים בקרב מגידו, יכרעו ברך מיליוני היהודים בפני ישו השב הביתה. תמיכה בלתי מסויגת בישראל תוקפנית ודורסנית היתה לצו אלוהי. "לא חשוב מה ישראל עושה, אלוהים רצה שכך יקרה" – זהו המשפט שהנחה את תחילתה של העלייה לרגל הפונדמנטליסטית לירושלים, באמצע שנות השמונים של המאה העשרים.

ייתכן שהמרכיב האנטישמי החזק החבוי בדוגמה זו הרתיע בתחילה את הלובי הפרוי-ישראלי מלקשור קשרים אמיצים עם רשת הארגונים הפונדמנטליסטים ברחבי ארצות הברית. אולם בסוף שנות השבעים כל זה השתנה. הישראלים לא יכלו לעמוד עוד בפיתוי. מנחם בגין, יהודי זקוף וגאה, הוביל את המהלך הזה בעזרתו של איש ליכוד צעיר ונלהב, בנימין נתניהו, גם הוא יהודי זקוף וגאה מאוד. ב־1978 הצהירה ממשלת הליכוד על נכונותה לחזק את הקשרים עם הפונדמנטליסטים מתוך התעלמות גמורה מן האנטישמיות שלהם, ובמקביל לשימוש ההולך וגובר בתואר "אנטישמי" שהוצמד לכל מי שהתנגד לציונות. ממשלת ישראל אף איפשרה לנוצרים הללו לפתוח תחנת טלוויזיה בדרום לבנון, כאשר נכבש האזור במבצע "ליטני", וכך יכלו ילדי ישראל לצפות בסרטים מצוירים בהם כיכב ישו כגיבור הנרדף בידי יהודים אכזרים ("פרושים"). ב־1980 התירה ישראל את פתיחתה של השגרירות הנוצרית הבינלאומית בירושלים, מעוז הפונדמנטליסטים בארץ. ב־1985 הכריז שגריר ישראל באו"ם, בנימין נתניהו, שהגיע כאורח הכבוד לכנס השנתי של הנוצרים הציונים, כי תמיכתם בישראל היא מעשה מוסרי מאין כמוהו. בן לילה הפך נתניהו ליקירם של כל אלה המאחלים לנו להישרף באש הגיהנום בכוא יום הדין (אם לא נתנצר). הכנסיות לא הסתפקו בדיבורים והקימו אגף מיוחד, "הקואליציה הלאומית לאחדות", כזרוע מרכזית לגיוס עזרה לישראל בתוך ארצות הברית, בעידודו של נתניהו, כאשר היה לראש ממשלה. איפא"ק, הלובי הפרוי-ישראלי, התמקד עד לאותן שנים במפלגה הדמוקרטית, ואילו

הנוצרים הללו הפכו את המפלגה הרפובליקנית לאוהדת ותומכת. עד אז נטו אנשי עסקים שהיו קשורים במפלגה הרפובליקנית לקבל את עמדת הערביסטים במחלקת המדינה. אבל עמדה זו נוטלה לקראת סוף המאה העשרים בשל הכוח העצום שצברו הפונדמנטליסטים, אשר כעת נקראו גם באופן רשמי "נוצרים ציונים". חשוב לציין כי הלובי הפרוֹישראלי קם מתוך מטרה מוצהרת של מייסדו לחסל את הכוח הערביסטי במחלקת המדינה, אבל המשימה הזו הושגה דווקא הודות לפעילותם של הנוצרים הציונים.

שנות השמונים, שנות רייגן, העצימו עוד יותר את הנצרות הציונית. תרמה לכך גם המהפכה הטלוויזיונית שגימדה את עולם הערכים האמריקאי ומוטטה אותו אל תוך המסך הקטן. גברים מצועצעים הופיעו כמטיפים והצליחו להעביר מסרים פשוטים עוד יותר. הופעותיו הטלוויזיוניות של ג'רי פולוול (Falwell) הן תמצית הגלגול האחרון הזה בהוויה הפונדמנטליסטית. ב־1981 אמר פולוול בהופעה כזאת: "להתנגד לישראל פירושו להתנגד לאלוהים. אנו מאמינים כי אלוהים דן אומות לחסד או לשבט על פי יחסן לישראל."

לא הכל היה מתת אל. ישראל שילמה לא מעט כדי לזכות באהדה זו. והנה, למרות התנגדותם הנמרצת של החרדים בירושלים לכל פעולה מיסיונרית בעיר, העבירו פולוול וחבריו את מוקד הפעילות "הנוצרית ציונית" לבירה. מאז, מדי כמה שנים, מתכנס בעיר גוף־על של הנוצרים הציונים האמריקאים ומקבל שורה של החלטות הקוראות למדיניות ישראלית בלתי מתפשרת בשטחים ודורשות מארצות הברית לנהל מערכה עיקשת נגד העולם הערבי ונגד האסלאם. כל זאת, שנים רבות בטרם הותקפה ארצות הברית על אדמתה.

אין זה דבר של מה בכך. כ־40 מיליון אמריקאים תומכים ללא סייג בישראל ומצפים ממנה לנקוט מדיניות קיצונית מול העולם הערבי ומול הפלסטינים. לא נכון לומר כי רק כמה מיליוני יהודים תומכים בישראל. הברית עם האוונגליזם הקיצוני משמעותית הרבה יותר גם מהבחינה האלקטוראלית. הגוף הזה הביא בעזרת כספו ומימונו את ג'ורג' בוש לבית הלבן, נציגיו יושבים בוועדות החשובות ביותר בגבעת הקפיטול ובתקשורת האמריקאית. מאז תחילת האינתיפאדה חייבים חבריהן של חלק מהכנסיות הללו לבקר בארץ. ואם לא די בכך, הנה מאז ספטמבר 2001 אימצה התיאולוגיה הזאת גם קו אנטי־אסלאמי ברוד. כפי שחשף סטיבן זיסר (Ziser), החוקר החשוב ביותר של התופעה, הנוצרים הציונים חיברו נרטיב היסטורי המתאר את יחס המוסלמים לדורותיהם כלפי הנצרות כמסע נאצי נגד היהודים. הזיכרון ההיסטורי אינו מעוצב מחדש רק כלפי יחס האסלאם ליהדות, אלא גם כקריאה חדשה של אותם צמתים בהיסטוריה המודרנית של המזרח התיכון הערבי, בהם ניסו ונכשלו הפונדמנטליסטים הנוצרים להעביר על דתם

מסות של מוסלמים. ארצות הברית היתה כתיאורים הללו לג'ורג' הקדוש, ישראל למגנו ולחניתו, ואילו האסלאם הוא דרקון הבא להשמדה.

ב. מורשת קינג־קריין

בתחילת המאה התשע־עשרה היתה העיירה אוברלין, אוהיו, כפר טיפוסי של המערב התיכון, ובשנת 1833 נוסד שם קולג' דתי יוצא דופן בהוויה התיאולוגית. את קולג' אוברלין ייסדו כמרים שהונעו בידי מחויבות לשלום ולשוויון, בארצות הברית ובעולם. בראשית דרכו נלחם הקולג' נגד הפרדה גזעית ונגד אפליית נשים באקדמיה. בבניינים הגותיים של הקולג' לימד במשך שנים הנרי קינג, שהיה לנשיאו החשוב ביותר של המוסד. כדרכם של חוקרים בתקופה ההיא, לא היה לו תחום מחקר אחד מוגדר. תחילה עסק בחינוך תיאולוגי, אחר כך במתמטיקה ולבסוף בפילוסופיה. ב־1902 מונה לנשיא הקולג'. במלחמת העולם הראשונה התמנה למנהל מחלקת השירותים הדתיים של ימ"א בכירת צרפת. הוא גם היה ידידו של הנשיא וודרו וילסון, בתקופה בה ביקש הנשיא האמריקאי לנצל את תוצאות מלחמת העולם הראשונה ולפרק את האימפריות הגדולות בשם זכות ההגדרה העצמית של העמים הקטנים. חזונו של וילסון היה אמור להעניק גם לעמים הערביים חירות שמשללה מהם במשך ארבע מאות שנות השלטון העות'מני. וילסון חשש מפני הרצון הבריטי והצרפתי להמיר את השלטון האימפריאלי התורכי בקולוניאליזם אירופי. לשם כך ביקש מוועידת השלום בוורסאי לשגר משלחת לעולם הערבי כדי לעמוד על שאיפות העמים שם. הסקר הזה כלל גם את פלסטין.

בחלק האירופי של איסטנבול משקיפה אל המים אוניברסיטת בואזיג'י (בוספורוס בתורכית), שגם אותה בנו ב־1839 אנשי כמורה. הקולג' שרד את המלחמה בין תורכיה לארצות הברית ונותר כמרכז תרבות אמריקאי באיסטנבול. צ'רלס קריין, איש עסקים משיקגו ודיפלומט אמריקאי, היה לנאמן הראשי של המוסד. הוא נולד בשיקגו למשפחת תעשיינים עשירה, אך התגייס למחלקת המדינה האמריקאית ועבר כבר לפני המלחמה בבניית קשרים טובים בין ארצות הברית לרוסיה המהפכנית. ב־1919 נענה להצעה של קינג להשתתף בניסיון של וילסון ולסייע במשימת השלום המזרח תיכונית.

כאשר הגיעו קינג וקריין למשרדי ועידת השלום, נוכחו לדעת כי רוב העולם הערבי חולק כבר למדינות לאום בידי המעצמות הקולוניאליות עוד בטרם התכנסה הוועידה. רק אזור אחד נותר בלא הגדרות ברורות: הלבנט (אזור מזרח הים התיכון). אמנם הבריטים והצרפתים חילקו אותו ביניהם בהסכם סייקס־פיקו משנת 1916, אבל הנשיא וילסון קיווה להרגיע את הרעב הקולוניאלי. הוא ביקש לדעת שמא חפצים העמים הללו בעצמאות. וכך, בלחץ אמריקאי, תוך עוינות מופגנת מצד בריטניה

וצרפת, הסכימה ועידת השלום להשהות את כינונם של משטרי המנדט בסוריה, בלבנון ובפלסטין. קינג וקריין גייסו שבעה מומחים בתחומים שונים שיצאו לתור את הארץ. השבעה יצאו לדרך ב־10 ביוני 1919, שהו בארץ 42 יום וביקרו ביותר מ־1,500 כפרים – הישג מרהים למשלחת קטנה כליכך. המומחים נפגשו עם האליטות העירוניות כמו גם עם מתיישבים יהודים ונוצרים. הם היו ביפו, בראשון לציון, בירושלים, ברמאללה ובשכם, בג'נין ובנצרת, בחיפה ובעכו, ואז שבו מביירות לתורכיה על סיפון המשחתת "הייזלוור". הם הופתעו מכנות תושביה הכפריים והעירוניים של פלסטין, גילו כי רובם לא חששו להשתייך למדינה ערבית כלל סורית, אם כי לא מעטים מקרב העירוניים קיוו שתקום פלסטין עצמאית. רובם, כך עולה מן הדוח, העדיפו הדרכה אמריקאית בדרך לעצמאות. בעיקר ידעו הנשאלים מה אינם רוצים: נוכחות ציונית, את הצהרת בלפור ומנדט קולוניאלי בריטי או צרפתי. קינג וקריין לא היו נחרצים בדוח שלהם, פרט לעניין אחד – הצהרת בלפור. הם האמינו כי מימושה ימיט אסון על תושבי הארץ.

הדוח הטריד מאוד את ממשלות פריז ולונדון. עוד לפני המלחמה ולפני כיבוש הארץ בידי הבריטים, מאז 1912, טרחו על רשת של הסכמים סודיים אשר חילקה את סוריה הגדולה (פלסטין, לבנון, סוריה ועבר הירדן) ביניהן. לתוך העסקה הוכנסה בהסכמה גם הצהרת בלפור, על פיה תהפוך פלסטין לבית לאומי ליהודים, וחלקים אחרים שלה יהיו לממלכה של אורחים זרים אחרים – ההאשמים מחצי האי ערב. אנשי קינג־קריין גילו כי בעלי הדבר, תושבי סוריה הגדולה, שואפים להגשים חזון אחר לגמרי, והאמינו בתמימותם כי חזון זה ישתלב בחזונו הרחב יותר של הנשיא וילסון לעולם חדש של מדינות לאום.

הדוח נגנז. הנשיא וילסון חלה והתמוטט באותו קיץ, ויחד עמו דעכה המעורבות האמריקאית במזרח התיכון. כך גם נגווה התוכנית האמריקאית היחידה שניסתה לבנות עולם חדש על פי מאווייהם של תושבי האזור ולא על פי האינטרסים של המעצמות. היו לדחף הזה יורשים שכונו אחר כך קבוצת ה"ערביסטים" במחלקת המדינה. הם גם ניווטו את מדיניות ארצות הברית בתקופת המנדט. כאשר ב־1939 ביקש מהם הנשיא תיאודור רוזוולט לחוות דעה על התנועה הציונית, כתבו לו כי "מעולם לא סברנו שהקמתו של בית לאומי ליהודים בפלסטין משרתת את האינטרס הלאומי האמריקאי", והמליצו בעיקר על ניטרליות ועל תמיכה שקטה בבריטים. עמדה זו החזיקה מעמד עד ועידת בלטימור (1942), תחילתו של הלחץ הציוני בארצות הברית.

ה"ערביסטים" היססו אם לתמוך בהחלטת החלוקה של האו"ם. תוך חודשים ספורים מקבלתה ראו בה אסון של ממש, חלוקה שאיפשרה לתנועה הציונית לטהר את הארץ מיושביה הפלסטינים. הם לחצו על ממשלת ארצות הברית לראות את שיבת הפליטים כפתרון היחיד לסכסוך, והובילו סנקציות נגד ישראל מצד הממשל, בשל סירובה של

ישראל לאפשר את השיבה. קולם נרם בגינה של הפוליטיקה הפנימית כארצות הברית. פה ושם הבלתיחפה ביקורת שדרשה הכרה בעם הפלסטיני, למשל בימיו של בוש האב, בעת שה"ערביסטים" נדחקו זה מכבר למשרות זוטרות במערכת קבלת ההחלטות על המזרח התיכון. מתוך כורסאות הפנסיה והפרישה – לאחר שכבר נעלמו לגמרי ממחלקת המדינה – שלחו עצומה מרשימה בשנת 2003, שהאשימה את בוש הבן בפגיעה קשה באינטרס הלאומי האמריקאי בשל כיבוש עיראק ותמיכה בלתי מסויגת בישראל. ספק אם היה מקום בולט יותר שבו נקשר הפיאסקו בעיראק עם ישראל. ספק אם יהיה מישוה שלא יקשור בין שתי הזירות בשנים הבאות. אולם כרגע נראה כאילו לבמאי הקולנוע מייקל מור יש יותר השפעה על המדיניות האמריקאית מאשר לשרידי הקו הזה – אף שאנשיו שירתו שנים ארוכות באזור. מדיניות ארצות הברית בנושא פלסטין פנתה למסלול צר שהתווה בייעולות רבה בידי איפא"ק.

ג. מורשת להגווארדיה וקנן

פירולו להגווארדיה נולד בברונקס בניו יורק בשנת 1882. אביו היגר מאיטליה ואמו היתה יהודיה מהונגריה. המוצא האתני הכפול הזה שימש אותו כצעיר שאפתני שהחל דרכו במפלגת העבודה האמריקאית – כן, פעם היה כוח פוליטי שכזה בין שתי מלחמות העולם – וסיים כחבר בבית הנבחרים וכראש עיריית ניו יורק, עד למותו בשנת 1947. ככל שלב בקריירה הפוליטית שלו שלף את זהותו – האיטלקית או היהודית – על מנת לחזק את סיכוייו להיבחר לתפקיד בו חשק. הוא שלט באיטלקית, ביידיש ואפילו העברית שבפיו היתה לא רעה. להגווארדיה היה הראשון שלא היסס להאשים כל מועמד שהתייצב מולו בהתנכלות לאינטרסים של הקבוצות שהתיימר לייצג: תחילה היו אלה האיטלקים בניו יורק (בהארלם המזרחית) ולאחר מכן היהודים בברוקלין, והאירים באשר הם.

בשנות החמישים של המאה הקודמת התמקדו הפוליטיקאים של הדור הבא בשלוש מדינות ה"י, ישראל, איטליה ואירלנד, כסוסי הימור בטוחים במסעות בחירות בזירה המקומית. מן הזווית הזו, מדיניות החוץ האמריקאית נראית לעתים כהשתקפות של המאזן הפנימי האתני בפוליטיקה המקומית, ובתוך המרקם הזה נולד הלובי הפרו-ישראלי.

הרצון של מועמדים בחברת מהגרים להשתמש בקבוצות המוצא שלהם כבסיס תמיכה לקריירות פוליטיות, התחבר לתופעה נוספת בפוליטיקה האמריקאית – השידול (Lobbying). ה"לובי", אותה אכסדרה שהובילה לאולם הקונגרס האמריקאי, התמלאה לראשונה בשתדלנים ב־1830, וכך נולד המושג הנקשר היום בתודעתנו עם ארגונים

חזקים ומשומנים. מאז ועד היום מבליים רבים מחברי הקונגרס את זמנם בשיחות עם השתדלנים הללו. מעשה השתדלנות כמובן הוליד מעשי שחיתות רבים, והיו ניסיונות רבים להשתלט על התופעה ולהסדירה. החוק הראשון שקבע כללים ברורים חוקק בשנת 1946, כמה שנים בלבד לפני שנולד איפא"ק, ארגון שהפר בעורמה ובחוכמה את המגבלה העיקרית שנקבעה בחוק הזה: האיסור על לובי שישרת אינטרסים של מדינה זרה. אחרי הנסיגה המהירה של ישראל מסיני, בעקבות לחץ אמריקאי תקיף וחד־משמעי ששם לאל את "מלכות ישראל השלישית", כמו שהכריז בן־גוריון עם כיבוש חצי האי ב־1956, הבינה ישראל כי אינה יכולה להשלים עם ממשל עויין כל־כך, וכי עליה ללמוד כיצד לנצל את הפוטנציאל הגלום בדעת הקהל האמריקאית. לשם כך גייס שגריר ישראל באו"ם, אבא אבן, פקיד אמריקאי שעבד במחלקת יחסי הציבור של האו"ם, הארי "סי" קנן. קנן זה כתב תחילה מאמר על הסכנה האורבת לארצות הברית מעמדה עוינת לישראל, ואחר כך, במימון יהודי־אמריקאי וישראלי, ייסד כתב עת בשם "מדיניות המזרח הקרוב". סביב העיתון נוסד בשנה ההיא, 1956, באופן רשמי, הלובי הפרו־ישראלי, איפא"ק.³ בנוסף לפרסום, החל קנן לארגן את היהודים באיגודים המקצועיים למען ישראל. למשל, החברים היהודים באיגוד עובדי הנמלים החלו להחרים אוניות ערביות כדי למנוע סיוע לארצות ערב אשר אינן מכירות בישראל. בגבעת הקפיטול החלה חקיקה אנטי־ערבית נמרצת כבר בשנת 1960. קנן לא אהב את קנדי, אך מעולם לא העז לומר זאת בשל האהדה הציבורית הרבה לנשיא. כאשר נרצח קנדי וג'ונסון התמנה לנשיא, אמר קנן: "איבדנו חבר טוב. אבל מצאנו אחד יותר טוב. ג'ונסון הוא החבר הטוב ביותר של ישראל שישב אי פעם בבית הלבן". הלובי פעל ללא הפרעה עד 1963, ואז הפך אותו הסנטור המפורסם ויליאם פולברייט למושא של חקירה מטעם הקונגרס.

משלוש מאות דפי החקירה עלה כי במשך ארבע שנים גייס הלובי חמישה מיליון דולרים פטורים ממס בקרב הקהילה היהודית ובעזרת מפעל ה"בונדרס" – אגרות המלווה הידועות – על מנת להקים לובי המשרת מדינה זרה, נוהג פסול בארצות הברית של אז. כדי להתגבר על האיסור גויס הכסף לכאורה למטרות פרויקטים של רווחה בישראל – אבל איש מאלה שהיו זקוקים לסעד בארץ לא קיבל סנט שחוק אחד. הכסף חזר מישראל לארצות הברית וליתר דיוק ללובי של קנן.

ב"ניו־וויק", ב־12 באוגוסט 1963, נכתב כי החקירה גילתה שאיפא"ק הוא "הרשת היעילה ביותר המשמשת סוכנת של ממשלה זרה ומטרתה להשפיע על מדיניות ארצות הברית". פולברייט הפך לאויבו של הלובי ומי שיש להרחיחו בכל מחיר. המערכה נגדו

Cheryl A Rubenberg, *Israel and the American National Interest*, Chicago: University of Illinois Press, 1989, pp. 52–87

הפכה למודל הפעולה האיפא"ק. הכל נעשה כדי שלא ייבחר שוב. כל מי שעמד מולו זכה למימון בלתי מוגבל. עד היום זרועה הדרך לגבעת הקפיטול במועמדים מעידית הפוליטיקה האמריקאית שהוכשלו בידי הלובי. כל מי שנחשד כי לא יוכל לתמוך ללא סייג בישראל – הודח. גם חברי המפלגה הדמוקרטית שסטו מן הדרך המסורתית של מפלגתם נפלו קורבן. ב־1983 הצליח הלובי לחסל את הקריירה הפוליטית של פול פינדלי, חבר בית הנבחרים מאז 1961, שהיה ממבקריה החריפים של מדיניות ישראל בשטחים. המקרים האחרונים הידועים הם הנציג האפרו־אמריקאי, ארל הילארד, וסינטיה מקיני מן הדמוקרטים. בשנת 1969, ביום הולדתה ה־21 של ישראל, כבר היה המשחק גלוי. במודעה ענקית מעל דפי ה"ניו יורק טיימס" הזדהו עשרות סנטורים וחברי בית הנבחרים הזדהות מלאה עם כל סדר היום הישראלי: הגירה מברית המועצות, נשק בלתי מוגבל לישראל, הפלסטינים הם טרוריסטים, ודמוניזציה של האו"ם.

אם ג'ונסון היה ליריד אמיץ, הרי ריצ'רד ניקסון ומוכיר המדינה שלו, הנרי קיסינג'ר, היו ליקירי התנועה. כאשר התווה ניקסון את הדוקטרינה למען שמירה על האינטרס הלאומי האמריקאי, זו כללה התבססות מוחלטת על ישראל כעמוד תווך במאמץ הזה. המשימה הושגה – מחלקת המדינה נוטרלה ורק הקול היהודי נשמע, כאשר התקבלו או נדחו החלטות גורליות בנושא הישראלי. חברי הממשל הנוכחי של ג'ורג' בוש הבן, העוסקים במדיניות שיש לה השלכה על מעמדה של ישראל במזרח התיכון, כולם היו קשורים באופן ישיר או עקיף לאיפא"ק ובעיקר למכון המחקר שלו, "המכון למדיניות במזרח הקרוב". הבולטים בהם הם דונלד רמספלד, שר ההגנה לשעבר, וסגניו פול וולפוביץ' ודוגלס פיית, וכמובן סגן הנשיא ריצ'רד צ'ייני.

ד. מורשת "חמש האחיות"

אילו היו אוצרות הטבע העיקריים של המזרח התיכון בננות, לא היה האזור מעניין את ממשלי ארצות הברית. האמריקאים החלו להתעניין במרבצי הנפט הערבי בשנות העשרים של המאה הקודמת. ארבע חברות אמריקאיות – סטנדרט אויל מקליפורניה, סטנדרט אויל מניו ג'רסי, סטנדרט אויל מניו יורק וטקסו – קיבלו את הזיכיונות הראשונים לחיפוש בערב הסעודית ובבחהייין. חברה חמישית, גולף אויל, גילתה אותו כמה חודשים לאחר מכן בכויית. מכאן ואילך הפכו הבארות למקור החשוב ביותר למימון "דרך החיים האמריקאית" – חשמול ומיזוג כל מערכות החיים ברמת צריכה שאין לה אח ורע בשאר העולם. שליטה על זרימת הנפט מחד גיסא, ורווחים מהפקתו מאידך

גיסא, היו למטרה הכפולה של מדיניות ארצות הברית בעולם הערבי. צמיחת הלאומיות במזרח התיכון איימה על המטרה השנייה. תחילה היו אלה האיראנים שהלאימו את הפקת הנפט – וגם ניסיון אמריקאי להפיל בעזרת הסיי־איי את הממשלה האיראנית (1953), ניסיון שצלח, לא עצר את המגמה. עיראק הלאימה את הנפט בשנת 1958. בחצי האי ערב זרמו תמלוגי הנפט לקופות השליטים ולא לחשבונות הבנק של חמש האחיות. אבל הנפט זרם לארצות הברית, גם אם רווחיו חולקו כעת בין שליטים ערבים לבעלי החברות האמריקאים.

בשנת 1973 איבד לובי הנפט את כוחו, כאשר מדינות הנפט הערביות הכריזו על אמברגו. כאשר התברר כי הצעד הזה לא נועד לסייע לפלסטינים אלא להעלות את מחירי הנפט, הוא הפך לאפיזודה חולפת. כאשר התייצבו המחירים, פיתחו המדינות הערביות, מפיקות הנפט, מדיניות פרו־אמריקאית. לממשלים האמריקאיים היה ברור מעתה כי ניתן להבטיח אספקת נפט מסעודיה ולדחות את הצעות הפיוס לסכסוך שמלכה, המלך פאהד, הציע בשם העולם הערבי החל בשנת 1981, הצעות שכללו הכרה בישראל לצד מדינה פלסטינית. גם סדאם חוסיין הסתפק בשנות השמונים ברטוריקה מלחמתית מול ישראל, אבל המשיך להורים נפט לארצות הברית. המהפכה האיראנית הקשתה על האמריקאים, אבל בה לא שיסו את ישראל אלא את סדאם חוסיין.

ב־2005 העיד נציג בכיר של הממשל בפני אחת מוועדות הסנט כדי לנסות ולהבהיר מה היא מדיניות ארצות הברית בנושא הנפט המזרח תיכוני. הוא מנה כמה עובדות. הראשונה – עדיין לא נמצא מקור אנרגיה חלופי, ולכן המדיניות צריכה להיות מעוצבת על בסיס החיוניות של אספקת הנפט הערבי לארצות הברית. השנייה – מזרח תיכון בלתי יציב מזיק לאספקת הנפט. השלישית – המגמות בעולם הרחב ככלל ובמזרח התיכון בפרט הן אנטי־אמריקאיות ולפיכך הכלכלה האמריקאית מצויה בסכנה רצינית בגלל תלותה בנפט הערבי.

ה. המורשת של מורגנטאו ווולץ'

ב־1943 התאזרח הפליט הנס מורגנטאו, יליד גרמניה, בארצות הברית, שש שנים אחרי שהגיע אליה. תחילה לימד באוניברסיטת קנזס ואחר כך בשיקגו. פרט להנרי קיסינג'ר, דומה כי איש לא השפיע כמוהו על מדיניות החוץ האמריקאית במזרח התיכון. בספרו, "פוליטיקה בין האומות" (1947), השווה מורגנטאו את מדיניות החוץ למדיניות עסקית טהורה – בלי סנטימנטים או ערכים – כולה מבוססת על מאזני כוח ועל שיקולי רווח והפסד. אחד הלקוחות הראשונים שלו היתה מדינת ישראל הצעירה. במהלך חודש אוקטובר 1948, בשיאו של הטיהור האתני שישאל ביצעה בצפון הארץ, יעץ מורגנטאו

בשיחות דחופות לדוד בן-גוריון בנושאים מגוונים. ראש הממשלה הראשון של ישראל החליט לתגמל את החוקר הדגול וקרא לכפר פלסטיני הרוס ומגורש על שמו. וכך הפך הכפר חרבת בית-פאר לטל שחר, מעין תרגום לעברית של מורגנטאו (יומן בן-גוריון, 27 באוקטובר 1948).

עשרים שנה לאחר מכן הלך בעקבותיו קנת וולץ' (Waltz). רוב שנותיו לימד וולץ' באוניברסיטת ברקלי בקליפורניה, והוא עדיין מבכירי התחום של יחסים בינלאומיים באקדמיה העולמית. הוא התפרסם במיוחד בזכות ספר שפירסם בשנת 1979, "התיאוריה של היחסים הבינלאומיים". הספר קרא תיגר על חלק מהנחות היסוד של התיאוריה הריאליסטית (realism), כפי שהוגדרה גישתם של מורגנטאו ותלמידיו. וולץ' הניח כי המערכת הבינלאומית חסרת כללי התנהגות ברורים משום שבניגוד למדינות הלאום אין בה מרכז סמכותי אחד, ולכן הציע מבט פחות יומרני על היכולת התיאורטית לחזות התנהגות של מדינות זו מול זו ומול המערכת. אבל מאחר שבכל זאת גרס כי המדיניות הבסיסית של ארצות הברית צריכה להתנהל על פי אותן אמות מידה שמורגנטאו הציע – ללא שיקולים ערכיים או מוסריים, רק על פי שיקולי רווח והפסד – גישתו הוכתרה כ"ניאוריאליסטית" והיא הבסיס היום למרבית מרכזי המחקר האקדמיים בארצות הברית העוסקים בתחום. מתוך מרכיבים אלה בגרו הדיפלומטים האמריקאים שנבחרו לנהל את המשא ומתן לשלום במזרח התיכון.

כאשר הפכה ארצות הברית לבעלת הבית הבלעדית של תהליך השלום באזור, היה ממשל ניקסון ראשון להעמיד צוות של ממש כדי שיכין תוכנית פעולה ברוח זו. בימי בוש האב הפכו שמותיהם של אנשי הצוות לנחלת הציבור (דניס רוס וארון מילר הם הידועים שבהם). הצוותים הללו עסקו, הלכה למעשה, ביישום הגישה הריאליסטית של מורגנטאו וגרסתה המאוחרת, הניאוריאליסטית, של וולץ'.

הקו הראשון והחשוב ביותר בתורה הזאת הוא שתהליך שלום חייב להיבנות על מאזן הכוחות הקיים באזור הסכסוך. כל הסדר אפשרי חייב, בראש ובראשונה, לתאם את עמדותיו של הצד החזק. וכך, מאז 1969, שווקה בידי האמריקאים כתוכניות שלום לאזורנו נוסחה שנועדה, בראש וראשונה, להשביע את נקודת המבט הישראלית. מאז אותה שנה התעלמו האמריקאים משאלת פליטי 1948, בניגוד לעמדה מוקדמת יותר שאיבחנה אותם דווקא כלב ליבו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. קשה לחשוב על עוד מאמץ פיוס כה ממושך בתקופה המודרנית שהתעלם לחלוטין ממקור הסכסוך. התמוטטות המאמצים בשלבים הבאים לא שינתה גישה מרכזית זו במדיניות האמריקאית. היא נגזרה על פי נאמנות לעמדות הצד החזק, ישראל, שהתכחשה לזכויות הפלסטינים.

על פי הקו המנחה השני, כדי לאפיין סכסוך, את מקורותיו ואת עוצמתו, יש להתייעץ רק עם הצד החזק. עם מי בצד החזק? ובכן, בכל מערכת פוליטית המעורבת

בסכסוך – כך מסבירה התיאוריה⁴ – יש מחנה התומך בפיוס ומחנה המתנגד לו. מצא את "מחנה השלום", ברר כיצד הוא מפרש את הסכסוך ומה חזונו לפתרונו, ומכור מוצר זה לצד החלש כפשרה. זוהי תמצית עשיית השלום. בדרך זו איתר מפעל התיווך האמריקאי את "מחנה השלום" הישראלי, בכל שלב משלבי הסכסוך. היתה זו מפלגת העבודה וגרורותיה עד 1977, ולאחר מכן האגף המתון בליכוד. בשנים של חוסר יציבות פוליטית – ממשלות האחדות הלאומית – "מחנה השלום" הורכב מבחינת האמריקאים מכל מיני אישים שייצגו את ה"מרכז", עד אשר נולד מחדש אריאל שרון כאיש שלום שהוליד את "קדימה" – מפלגת חלום למתווכים אמריקאים. ה"ניהול" על פי אנשי האסכולה הניאוריאליסטית הוא שמירה על סכסוך ב"עצימות נמוכה" – בעיקר כלפי האינטרסים של המעצמה המתווכת.

הוויכוח הפנים ישראלי על עתיד השטחים, ויכוח שהתפתח לאחר 1967, סייע לגישה זו ולהצגת "הקו המתון" (נסיגה לקווי ה-4 ביוני, בלי לרבר על מדינה פלסטינית), כאילו יש דיון אמיתי בחברה הישראלית בין אנשי הנסיגה המלאה לאנשי ארץ ישראל השלמה. השמאל הציוני והמרכז המתון הפכו למייצגי "מחנה השלום" שזכה לתמיכה בארצות הברית. שינוי הקו של "מחנה השלום", מדרישה לנסיגה מלאה ולפירוק כל ההתנחלויות ("חת"שתיים-שלוש-ארבע, תפורק קריית ארבע!"), עד להסכמה הכנועה על "סיפוח גושי התנחלות גדולים" – שינוי הקו הזה יכול להיות מוסבר גם באמצעות הגישה הריאליסטית, שלא איפשרה התמקדות בגופים שוליים, ובסירוב של חלקים מ"מחנה השלום" להישאר מחוץ ל"תמונה הריאלית". ברור שאת "האופציה הירדנית" של השמאל הציוני אפשר לקרוא על רקע הדינמיקה הזאת. כאשר מפלגת העבודה ולווייניה ראו בירדנים את הכתובת למשא ומתן על עתיד השטחים הכבושים, היתה תוכנית השלום האמריקאית מבוססת על האופציה הירדנית. הנרי קיסינג'ר נסע למכור לירדנים את "תוכנית אלון", ואחר כך את "תוכנית דייז", שתי תוכניות שהציעו מעט מדי לבית המלוכה ההאשמי אבל נותרו הבסיס לתוכניות השלום האמריקאיות גם בממשלים הבאים של פורד ושל רייגן. הקו המתון של תנועת העבודה מצא בושינגטון תמיכה מלאה. כל עוד היה אש"ף חלש מכרי למנוע את השתתפות הירדנים, המשיכו הדיפלומטים האמריקאים, בעקבות קיסינג'ר, לנסות ולבנות ברית האשמית-ישראלית על חשבון הפלסטינים. אבל ב-1976 הדיחו בבחירות דמוקרטיות תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה את המנהיגות הפרו-ירדנית ובחרו מנהיגים המזוהים עם אש"ף. האמריקאים סירבו לכלול את אש"ף כנציג לגיטימי במשא ומתן וקיבלו את הדימוי הישראלי של

Ilan Pappé, "The Visible and Invisible in the Israel-Palestine Conflict" in Ann M. Lesch 4 and Ian S. Lustick (eds.), *Exile and Return*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2005, pp. 279-296

הארגון – לא תנועת שחרור לאומית אלא מערך טרוריסטי עולמי וכלי שרת בידי ברית המועצות.⁵ גישה זו הרחיקה וניתקה את האמריקאים מן הניסיון ההיסטורי של האו"ם לפתור את הסכסוך. הפלסטינים עמדו על דעתם כי הסכסוך לא פרץ בשנת 1967, וכי הוא נובע מן הטיהור האתני שבוצעה בישראל בשנת 1948. הם ניסו, ללא הצלחה, למסור לאמריקאים נרטיב אחר על לידתו של אש"ף ועל מהותו: ארגון שפליטים הקימו על מנת לממש את זכותם לשוב. לא היה טעם לנסות להבהיר את המהפך שחל בפת"ח בשנת 1974, כאשר התנועה הסכימה להסתפק בהקמת מדינה על השטחים שכבשה ישראל בשנת 1967 (22 אחוז מפלסטין) בתנאי שתישמר זכות השיבה ושאר הבעיות של פלסטין יידונו בתהליך של שלום.

על פי הקו המנחה השלישי – אף הוא תואם גישת כוח הלקוחה מהשרה הכלכלי – אין היסטוריה לתהליך שלום. כל ניסיון לבנות שלום מתחדש מנקודת התחלה, כאילו לא היו ניסיונות כאלה בעבר. גישה כזו אינה מאפשרת למידת לקחים מן העבר – תהליך הכרחי לכל מי שעומד מול בעיות אנושיות מורכבות כמו סכסוך לאומי או אתני. גם גישה זו תאמה היטב את עמדת מובילי מחנה השלום הציוני בישראל. 1967 הפכה לשנת הסכסוך. תהליך השלום הפך להיות מאמץ למצוא פתרון לעתיד השטחים שישראל כבשה בשנת 1967.

כאשר בית המלוכה ההאשמי מאס בהמתנה ואף הבחין בהתחזקות הזהות הפלסטינית בשטחים ובעליית קרנו של אש"ף, נולד צורך בגישה ריאלית חדשה. כאשר הודיעו הירדנים על התנתקותם מן הגדה המערבית בשנת 1988, נפתחה הדרך לגישה חדשה לפתרון הסכסוך. התמוטטות הגוש הסובייטי החלישה מאוד את הדימוי של אש"ף כסוכן סובייטי והקלה על המגעים בין שגריר ארצות הברית בטוניס לאנשי אש"ף באותה השנה. "מחנה השלום" הודרו, מיד עם היוודע המגעים, להכריז כי כעת הוא תומך במשא ומתן עם אש"ף (רי להתבונן בעמדות מרצ כדי להבחין בתנועה הזאת). בכל אותה תקופה רשמו האמריקאים הישג בחזית אחרת בסכסוך, והוא תיווכם במשא ומתן הדו-צדדי בין ישראל למצרים. המשא ומתן הזה הצליח משום שהוא נרקם שלא בידעיתם. בעוד הנשיא ג'ימי קרטר היה עסוק בניסיון לממש את רעיון הוועידה הבינלאומית שהגה יחד עם מנהיגי ברית המועצות לפתרון כולל – ובמרכזו הבעיה הפלסטינית – העדיפו ישראל ומצרים, כל אחת מטעמיה, לנסות ולקבור את הבעיה בעזרת שלום דו-צדדי. קרטר עמד להוביל את המדיניות האמריקאית בחזרה למחשבה שאפיינה את מחלקת המדינה בימי טרומן ואייזנהואר, אך כאשר נבחר המסלול הצר הדו-צדדי השתמש

5 באותן שנים התפרסמה אמירתו של עמוס עוז, דובר נמרץ של הקו המתון בתוך הפרדיגמה הזאת: "אש"ף הוא אחד הארגונים האפלים ביותר שקמו אי פעם."

בעוצמה האמריקאית על מנת לרפר בכסף את ישראל על נכונותה להחזיר את סיני, ואת מצרים על הסכמתה לחרוג מהעמדה הפאן־ערבית המסורתית בנושא הפלסטיני. כזכור, ישראל ומצרים שילמו מס שפתיים לבעיה הפלסטינית כאשר פתחו בשיחות על עתיד השטחים הכבושים. אך משא ומתן זה, בו דנו מצרים וישראל באפשרות להעניק אוטונומיה לפלסטינים בשטחים הכבושים, חיסל את ההזדמנות להפוך את ההסכם הררי צדדי להסדר כולל של הסכסוך. באופן דומה, הסכם אוסלו בראשית דרכו היה פריצת דרך שהושגה ללא תיווך אמריקאי אך הפכה למחזה אמריקאי לאחר מכן, עד לכישלונה הסופי.

הסיכוי שכבה

בין השנים 1991 ל-1993 החל מהלך מרתק ומעורר תקווה. מחלקת המדינה, לראשונה מאז 1960, פיתחה קשר הדוק עם הצד הפלסטיני, ובעידודה נבנתה תשתית למדינה דמוקרטית בשטחים, סביב הצוותים המקצועיים שעברו אז ב"אוריינט האוס" בירושלים. סגנון נוקשה כלפי ישראל מצד מזכיר המדינה ג'יימס בייקר, מול הסרבנות של ממשלת שמיר, פיתה את הפלסטינים להאמין כי המעצמה הגדולה תגמול למנהיגותם על מדיניותה המפייסת. הפרק הזה הסתיים עם בחירתו של ביל קלינטון, אשר הביא עמו בחזרה את רוח "הניאוריאליזם". שרת החוץ שלו, מרלן אולברייט, קבעה כי הסדר הוא חלוקה של כל הנראה והתעלמות ממה שאינו נראה, משום שאינו בריחלוקה. שוב היו הישראלים נותני הטון, בעיקר אחרי שנבחרה ממשלת עבודה בשנת 1992. הסכם אוסלו חיסל את ניצניה של גישה אמריקאית אחרת שהופיעו לראשונה בוועידת מדריד של 1991. כעת מכרו האמריקאים את התוכנית הישראלית לאש"ף. הסחורה היתה אותה סחורה: רק חלק מהשטח, רק מקצת מן הסמכויות, והס מלהזכיר את בעיית הפליטים. ההתנחלויות רק העצימו את עליבות הסחורה שהוצעה לאש"ף, ביום שבו הפך ללקוח לגיטימי בעיני המוכר והמתווך.

פרק אוסלו לא היה רק מיצוי שלושת העקרונות לניהול המשא ומתן. הפעם הצליחו הישראלים והאמריקאים למצוא מנהיגות פלסטינית שהלכה עמם כברת דרך. הפלסטינים קראו באופן שונה את התכתוב הישראלי, אשר הוצג בעזרת האמריקאים כתוכנית שלום. התכתוב לא הוצג מיד. גם אם הסכם העקרונות של ספטמבר 1993 היה מסמך שהתייחס בעיקר למאויים ולתביעות הישראליים, הוא כלל מחויבות כלשהי לדיון בנקודת המבט הפלסטינית. כך מכל מקום היה המצב כל עוד נטווחת היוזמה באוסלו, הדחק מן האמריקאים. עם כניסתם לתמונה, גם מחויבות זו נעלמה. ובהסכם אוסלו ב' התסריט היה כבר ברור ולא השתנה עד להתמוטטות המהלך. הישראלים

פירשו, בעזרת הצבא, מהי המשמעות המעשית לנכונותם לנסיגה חלקית מן השטחים תמורת שלום, ודרשו כניעה פלסטינית מוחלטת לפרשנות זו. ההסכם חילק את השטחים הכבושים לאזורים קטנים, חנוקים ומסוגרים, הרחיב את מפעל ההתנחלות הישראלית ואיפשר לישראל להמשיך ולהכביד על חייהם של התושבים. ההתנגדות הפלסטינית התעוררה ועמה הגיע התגמול הישראלי האכזר – אלימות קשה שהפילה את ממשלת רבין וכירסמה במעמדו של יאסר ערפאת. בקיץ 2000, במהלך גרוטסקי, ניסה הנשיא קלינטון לממש את שלושת העקרונות בתוך שבוע. הישראלים, בעזרת אקדמאים ואנשי צבא, הכינו תוכנית לסיום הסכסוך, האמריקאים הגישו אותה כתכתוב לערפאת, וכאשר זה סירב הכריזו עליו כאבי הטרור. התוכנית, כיאה למתווה המייצג קונסנזוס ציוני, הציע לקבע את המציאות בשטח אבל לקרוא לשטחים הפלסטינים המגודרים בהתנחלויות, בבסיסי צבא ובכבישים ליהודים בלבד – מדינה. ללא פתרון לבעיית הפליטים, ועם מחיקת הזהות הפלסטינית של ירושלים, אפילו ערפאת החיזר והחלש רחה את התכתוב. "פאקס אמריקנה" שוב יצר גל חדש של אלימות.

גרסה מעוקרת של התוכנית הזו הוגשה שוב ושוב בידי מתווכים אמריקאים במסגרת "מפת הדרכים", שהובילה לשום מקום, ובינתיים העמיקה ההתנחלות, גברה ההתנגדות הנואשת ועמה התגמול הברברי – וגם פרק זה בתהליך השלום המבוסס על ניתוחים רציוניליים של דניס רוס, או של מרטין אינדיק ויורשיהם – לא מעט מהם יהודים וחברים לשעבר במכוני איפא"ק – הסתיים בגלי אלימות מתחדשים.

אריאל שרון, ואחריו אהוד אולמרט, חיברו עוד גרסה של התכתוב הישראלי ל"שלום". חיבור של "התנתקות מעזה עם התכנסות ביו"ש". בתוך 12 אחוזים ממה שהיתה פלסטין ההיסטורית, ובתוך חצי מהשטחים שישראל כבשה בשנת 1967, יוממש חזון השלום של הצד החזק בסכסוך. רצועת עזה תהיה לגטו ענק עם שתי כניסות, שהצבא יוכל להנחית עליה מכות מוות ברוח א"ב יהושע, והגדה תפורר למחוזות קטנים שסביבם החומה המפלצתית, גדרות חשמליות ואמצעי בידוד אחרים. עכשיו, אחרי מלחמת לבנון השנייה, תוכנית זו מתעכבת, אבל ההיגיון מאחוריה נותר כשהיה, ואפילו טראומת לבנון השנייה לא תערער עליו.

לכאורה נראה היה כי מלחמת לבנון השנייה העידה על חוזקו של הקשר הישראלי-אמריקאי. אחרי הכל, זו מלחמה שנוהלה בידי ישראל למען ארצות הברית. מעין תגמול ישראלי על המלחמה האמריקאית בעיראק, אשר שירתה אינטרס ישראלי מובהק.

זה לא קרה מיד ולא בזמן מלחמת המפרץ הראשונה. ג'ורג' בוש האב כמעט והחזיר לחיים את המורשת ה"ערביסטית" כאשר חתר לוועידת שלום כוללת, ושר החוץ שלו תקף את ישראל כסרבנית שלום. יורשו, ביל קלינטון, ראוי למאמר בפני עצמו, רק נזכיר את סופה של תקופת שלטונו – צידוד מוחלט בעמדה הישראלית כנגד העמדה

של הרשות הפלסטינית ויאסר עדפאת. המהלך של אוסלו, אשר עורר ציפיות עצומות והתרסק באינתיפאדה השנייה, כבר אינו זקוק לפרשנות ולאזכורים נוספים. ביל קלינטון בילה זמן רב בניסיון לעזור לישראל להשליט את חזונה על הארץ, וכשל יחד עם בעלי בריתו בארץ. ג'ורג בוש הבן, לעומת זאת, לא גילה עניין רב במקום שבו נכשל קודמו. דומה כי התייחס לפרוץ האינתיפאדה השנייה כאל בעיה שנולדה כתוצאה ממדיניות כושלת של קלינטון. אלא שאז הגיעו פיגועי הטרור של ספטמבר 2001, בוש נזקק לאלוהים, והנוצרים הציונים היו למתווכים.

גם איפא"ק ראה בהתקפות מתת שמים. בוגרי המכון למדיניות במזרח הקרוב, סגן הנשיא צ'יני, מזכיר ההגנה דמספלד, סגנו פול וולפוביץ' ואיש המועצה לביטחון לאומי ריצ'רד פרל, חיסלו ראשית את קולין פאול המתון ולחצו למתקפה צבאית בעיראק, במקביל למדיניות הקונסנזואלית – ההגיונית יותר – שדגלה בתקיפת אל-קאעידה באפגניסטן. ללא בושה – כיום אנו יודעים זאת היטב בזכותם של מירשמיר ווולט שאספו את החומר – הפלישה הוצגה בראש ובראשונה כהגנה על ישראל מפני הנשק להשמדה המונית שסדאם פיתח.

כיום מנסה אותה החבורה לדרחוף למדיניות דומה מול איראן, אך זו נדחית בינתיים בשל ההסתבכות האמריקאית בעיראק.

כאשר מדיניות מטורפת אינה נעצרת היא מגיעה לשלב הגרוטסקי שלה בהיסטוריה האנושית. הממשל של הנשיא בוש, מתוך אינרציה שלטונית, וגם ללא רחיפה מאיפא"ק ומן הנוצרים הציונים, מבקש לסיים את תקופת נוכחותו בבית הלבן בניצחון על חזבאללה, על חמאס, על סוריה ועל איראן. וכעת הוא מבקש מישראל לפרוע את השטר של שישים השנים האחרונות – עליה להיות שכירת החרב של התוכנית השאפתנית הזו. אנו כולנו, תושבי אזור זה, נשלם את המחיר.